

הקטגוריזציה הלשונית על פי מודל האבטיפוסים: דוגמות מן העברית של ימינו

חלק א

תורת האבטיפוסים הסמנטיים מערערת על התפיסה האריסטוטלית הקלסית של הקטגוריזציה. היא התפתחה בשנות השבעים המוקדמות של המאה העשרים בעקבות עדויות אמפיריות על הדרך שבני אדם ממיינים דברים בסביבתם. נקודות הציון החשובות בדרך להעמדת מודל האבטיפוסים היו מסקנותיו של לייבוב (1973) מן הניסויים שערך לבדיקת הקטגוריזציה הלשונית של כלי קיבול, הממצאים של ברלין וקיי (1969) על היערכותן האוניברסלית של קטגוריות הצבעים, ובתחום הפסיכולוגיה הקוגניטיבית – המחקרים של א' רוש (1973 ועוד) ועמיתיה. מאז שנות התשעים של המאה העשרים אנו עדים לפריחה של תורת האבטיפוסים בספרות הבלשנית.¹

שתי מטרות למאמר זה: (א) להציג את הנחות היסוד של הקטגוריזציה הלשונית על פי תורת האבטיפוסים לעומת התפיסה הקלסית; (ב) להראות כי גם בקטגוריזציה הצורנית-תחבירית פועלים העקרונות שמניחה תורת האבטיפוסים. שתי תפיסות הקטגוריזציה הלשונית הנזכרות מקורן בשתי השקפות מנוגדות על טבע הלשון: האחת דוגלת בעצמאות המערכת הלשונית, והאחרת דוגלת בחוסר

* המאמר הגיע למערכת ב-1999; מאז חלו התפתחויות רבות בבלשנות הקוגניטיבית.
1. ב-1990 יצא לאור ספרו של קלייבר על האבטיפוסים הסמנטיים, נתפרסם מאמר הסוקר בהרחבה את תורת האבטיפוסים של מקלאורי (1991), גיליון מיוחד של *Linguistics* הוקדש לנושא (1989, כרך 27 מס' 4). כמו כן ראו אור ספרים המוקדשים לקטגוריזציה הלשונית על פי מודל האבטיפוסים, כגון הספר בעריכת קוריגן ואחרים (1989), ספרו של טיילור (1995), וכן ספריהם של צוהטידיס (1990) ושל גייגר ורודזקה-אוסטין (1993). כאן המקום לציין אף את הכרך השני של ספרו של לנקר (1991) על יסודות הדקדוק הקוגניטיבי, המיישם את העקרונות התאורטיים שהוצגו בכרך הראשון (1987) לתחומים רבים בלשון, באנגלית ובלשונות אחרות, בתוכם קטגוריות צורניות-תחביריות כגון שם עצם וצירוף שמני, זמן ומודליות, טרנויטיביות וקשרי יחסה. למבקש להרחיב ידיעותיו בנושא מומלץ לעיין גם בכתב העת *Cognitive Linguistics Research* שנוסד ב-1990, ובכרכים של *Cognitive Linguistics Research*, שהראשון שבהם נתפרסם ב-1990 בהוצאת Mouton de Gruyter.

הפרדה בין הלשון לגורמים שמחוצה לה. הגישה השנייה מזוהה כיום בעיקר עם הבלשנות הקוגניטיבית.

1. הגישות המנוגדות על טבע הלשון

על פי הסטרוקטורליזם, משמעותה של צורה לשונית נקבעת על ידי המערכת הלשונית עצמה. העולם והדרך שהדוברים מתייחסים אליו, תופסים אותו וממשיגים אותו, הם, על פי השקפה זו, גורמים חוץ-לשוניים, שאין להם כל נגיעה למערכת הלשונית עצמה. בני אדם משתמשים בלשון כדי לדבר על דברים, לפרש דברים ולפעול בעולם, אך הלשון לעולם נשארת מערכת סגורה העומדת ברשות עצמה, עם מבנה משלה ודינמיות משלה. עם הופעת התורה הטרנספורמטיבית-גנרטיבית של חומסקי, קיבלה תפיסת האוטונומיה של הלשון מובן אחר. הלשון לא נתפסה עוד כמערכת סגורה העומדת ברשות עצמה, שאינה תלויה במשתמשים בה. מרכז הכובד עבר עתה אל "מערכת הידע" (system of knowledge; חומסקי, 1986, עמ' 24) המצויה במוחו של הדובר. תפיסה מנטליסטית זו של הלשון מתקשרת אצל חומסקי עם הטענה השנויה במחלוקת על המבנה המודולרי של המוח. דהיינו, הטענה כי במוח יש רכיבים או תת-מערכות נבדלות, ממש כפי שבגוף האדם יש איברים נבדלים בעלי תפקיד שונה, ואף שבין רכיבים אלה קיימת זיקת גומלין, הם מתפתחים ופועלים בדרך עצמאית. אחד הרכיבים האלה הוא הכושר הלשוני. חומסקי מתאר את הכושר הלשוני כאמצעי חישובי (computational) היוצר פסוקי לשון באמצעות פעולה רקורסיבית של חוקים על שרשרות מוכנות של סמלים, תוך מתן ייצוג פונטי ופירוש לוגי-סמנטי לכל פסוק שנוצר. הכושר הלשוני הוא הקובע את כשירותו הדקדוקית של הדובר. על פי תפיסה זו, הלשון אוטונומית מכוח העובדה שהכושר הלשוני הוא רכיב עצמאי במוח. עניינה של הבלשנות, על פי חומסקי, הוא לחקור את הכשירות הדקדוקית, קרי הידע הלשוני במובנו הצר, הידע שהדובר רכש בזכות תכונותיו של הכושר הלשוני. חומסקי מודע היטב לעובדה שרעיון זה על האוטונומיה של הלשון אפשרי רק במחיר אידאליזציה קיצונית (דהיינו התייחסות ל-core language בלבד). העובדה שהלשוניות הקיימות בפועל ("ביצוע") הן "בלתי טהורות" מוסברת כתולדה של זיקה בין הכושר הלשוני ובין שני רכיבים לפחות במוח: הכשירות הפרגמטית והמערכת המושגית. הלשון כמערכת חישובית ליצירת פסוקים אין לה דבר וחצי דבר עם הדרך שבה ממשיגים בני אדם את העולם ועם הדרך שהם תופסים אותו ופועלים בו.

הביקורת על הנחת האוטונומיה של הלשון, בין בלבושה הסטרוקטורליסטי בין בלבושה הגנרטיביסטי, אינה חדשה. כבר במחצית הראשונה של המאה העשרים יצא מלינובסקי (1937, עמ' 172) נגד ההבחנה בין "לשון" ל"דיבור" אצל דה סוסיר, וטען כי אין הלשון יכולה להיות נושא מחקר נבדל ועצמאי. תפיסה דומה הביע בשנות השבעים לייקוף (1978, עמ' 274). לדעתו, אין יסוד לטענה כי הכושר הלשוני

עצמאי ובלתי־תלוי ב"התפתחות הסנסורית-המוטורית והקוגניטיבית, בתפיסה, בזיכרון, בזיקה החברתית, באישיות ובהיבטים אחרים של ההתנסות האנושית". בעשור האחרון של המאה העשרים הצטרפו לגישה זו בלשנים נוספים שקראו תיגר על היפותזת האוטונומיה של הלשון, והחלו לכנות את גישתם בשם "בלשנות קוגניטיבית". בין המבקשים הסבר למבנה הלשון מחוץ לגבולותיו הצרים של הכושר הלשוני מן הראוי להזכיר גם בלשנים שתפיסתם נובעת מנקודות ראייה שונות, כגון הופר ותומפסון (1980, 1984), וייז'ביצקה (1985) וגבעון (1990), וכן חוקרים העוסקים ברכישת הלשון, כגון סלובין (1981) ושלדינגר (1981).

2. עקרונות הקטגוריזציה הקלסית

נסקור עתה את עקרונות הקטגוריזציה הקלסית. המונח "קלסי" ישמש כאן בשני מובנים: במובן של גישה שמקורה ביוון העתיקה, ובמובן של גישה ששלטה שלטון ללא מצרים בפסיכולוגיה, בפילוסופיה ובבלשנות (בעיקר הסטרוקטורלית והגנרטיבית) במרבית שנותיה של המאה העשרים. אבי תפיסה זו הוא אריסטו. כידוע, הבחין אריסטו בין מהות (essence) של עצם ובין המקרים (accidents) שלו. המהות עושה את העצם למה שהינו: "המהות היא כל החלקים האימננטיים שבעצמים, המגדירים וקובעים את פרטיותם, שהריסתם גורמת להריסת השלם כולו" (מטפיסיקה, §5.8.3). לעומת זאת, ה"מקרים" הם אוסף תכונות מקריות, שאין להן חלק בקביעת מהותו של העצם: "מקרה" פירושו מה שחל על משהו והוא אמיתי, אך אינו הכרחי או רגיל" (שם, §5.30.1). הדוגמה שמביא אריסטו: אדם הוא "חיה דר־רגלית" – זו מהותו. אדם יכול להיות לבן ומתורבת. אלה תכונות מקריות העשויות להיות נכונות לפרט מסוים, אולם אין הן נוגעות לקביעה אם ישות מסוימת היא אכן אדם. שתי התכונות המגדירות את הקטגוריה אדם (ומכאן גם שתי התכונות בהגדרת השם "אדם") הן: [דר־רגלי] ו[בעל חיים]. שתי תכונות אלה הכרחיות להגדרת הקטגוריה. אם אחת מהן נעדרת, אין הישות הנדונה חברה בקטגוריה. משמע, שתי תכונות אלה הן תכונות מספיקות; כל ישות היא חברה בקטגוריה מכוח העובדה שיש לה תכונות אלה. תפיסה זו זכתה לכינוי "התאוריה הסמנטית של רשימת הבדיקה" (checklist theory of semantics).

ניתן למנות שמונה הנחות יסוד של הקטגוריזציה הקלסית, ארבע מהן על דרך אריסטו וארבע של הפורמליסטים מאסכולת פראג:

1. קטגוריות מוגדרות כאוסף של תכונות הכרחיות ומספיקות.
2. התכונות הן בינריות. תכונה יכולה להיות או לא להיות חלק מהגדרת קטגוריה; ישות יכולה להיות או לא להיות בעלת תכונה מסוימת. בכל מקרה נתון התכונה מצויה או נעדרת, ויש לה רק שני ערכים: [+] או [-].
3. לקטגוריה יש גבולות ברורים. מרגע שנוסדה הקטגוריה היא מחלקת את העולם לשתי קבוצות של ישויות – אלה שהם חברים בקטגוריה ואלה שאינם חברים בה.

אין מקרים דר-משמעיים, כלומר של ישויות שמבחינה מסוימת משתייכות לקטגוריה ומבחינה אחרת אינן משתייכות אליה.

4. לכל החברים בקטגוריה מעמד שווה. כל ישות שיש לה התכונות ההכרחיות והמספיקות של הקטגוריה היא חברה מלאה בקטגוריה, וכל ישות שאין לה כל התכונות המגדירות את הקטגוריה אינה חברה בה. אין דרגות של חברות, דהיינו אין ישויות שהן חברות "מוצלחות" יותר בקטגוריה הנדונה. על פי גישה זו כל המילים הן צורה ממולנת מקוצרת של רשימה סגורה וסופית של תכונות סמנטיות הכרחיות ומספיקות של הקטגוריה.

2.1 לתפיסה האריסטוטלית של הקטגוריזציה נודעה השפעה מכרעת על הזרמים המרכזיים בכלשנות המאה העשרים. הפורמליזם המשוכלל והמתוחכם שהתפתח במחצית הראשונה של המאה העשרים בפונולוגיה, בתחביר ובסמנטיקה, מושגת, רובו ככולו, על ארבע הנחות אלה של המודל האריסטוטלי. המודל האריסטוטלי הטביע את חותמו בעיקר על הפונולוגיה, וניתן לקבוע כי השפעתו על התחביר והסמנטיקה התאפשרה במידה רבה הודות להצלחתו בפונולוגיה. בתפיסה שנתגבשה בשנות הארבעים באסכולת פראג חדלו לתאר את הפונמות כיחידות הקטנות ביותר בלשון שאינן ניתנות לחלוקה, ותיארו אותן כצירור של תכונות, שרק אחת מהן עשויה להיות אחראית לניגוד הפונקציונלי בין שתי פונמות. תכונות זו נקראת "תכונת מבחינה" (distinctive feature). היילמסלב אף הכיר בצורך לתאר בדרך דומה את מבנה המשמעות הלקסיקלית. חוקרי הפונולוגיה העשירו את המודל האריסטוטלי של הקטגוריזציה בארבע הנחות נוספות:

5. התכונות (של הפונמות) הן פרימיטיביות.² התכונות הן היסודות הבסיסיים ביותר של מבנה הקול, והן אינן ניתנות לניתוח נוסף. תכונות אלה הן "מרכיבים סופיים" או ה"רכיבים האטומיים" של הפונולוגיה.³

6. התכונות הן אוניברסליות. כלומר, הקטגוריות של הפונמות של כל לשונות בני האדם צריכות להיות מוגדרות באמצעות תכונות המצויות במאגר האוניברסלי של התכונות.

7. התכונות הן מופשטות. בעלי דעה זו הניחו כי הן מייצגות את יכולת האדם להפקת הדיבור ולא את העובדות בפועל של הדיבור. זה סוסיר טען כי היסוד החומרי של הלשון, הקול, חיצוני למערכת הלשונית (דה סוסיר, 1964, עמ' 164). הפונמות הן ישויות יחסיות; היחסים בין הקטגוריות ולא התכונות הפיסיקליות של החברים בקטגוריות הם הקובעים את ערכה של כל קטגוריה בתוך המערכת.

2. המונח "תכונת" ישמש כאן במובן הצר של feature, על דרך הסטרוקטורליסטים והגנרטיביסטים.

3. ראו, למשל, לאס, 1984, עמ' 75.

להשקפתו של דה סוסיר היו השפעות מרחיקות לכת על תפיסתם של טרובצקוי והפונולוגיסטים של אסכולת פראג בשנות השלושים של המאה הקודמת, והן שהשפיעו על המשך העיסוק בפונולוגיה בקרב הסטרוקטורליסטים והגנרטיביסטים. 8. התכונות מולדות. הנחה זו נובעת באופן הגיוני מן ההנחות הקודמות, אך היא שנויה במחלוקת יותר מהן.

2.2 בתחום התחביר והסמנטיקה אימצו בלשנים רבים גישה הדומה מבחינות רבות להנחות היסוד, לשיטת הרישום ולמינוח של חוקרי הפונולוגיה (כגון המוסכם לציין תכונות באותיות רבתי ולמסגרן בסוגריים מרובעים). לא יפלא אפוא שחומסקי (1965, עמ' 81) בחר להציג את הסבריו על התכונות התחביריות באמצעות סקירה קצרה על תפקיד התכונות בפונולוגיה.

נסקור עתה בקצרה את התחום הסמנטי, ונניח לעת עתה לעיסוק בתחביר ובמורפולוגיה. כידוע, הקטגוריות הסמנטיות נותחו במסגרת הטרנספורמטיבית-גנרטיבית בדרך דומה למה שנעשה בפונולוגיה. השיטה כונתה שיטת ה"ניתוח לרכיבים", והוצגה על ידי כץ ופודור (1963) וכץ ופוסטל (1964). בעקבותיהם הלכו בירוויש (1967), נידה (1975) וליץ' (1981). מפורסמת הדוגמה bachelor של כץ ופוסטל, שזכתה לביקורת. את הגדרת המונח (במשמעות 'רווק', המשמשת כידוע באנגלית רק לזכר) הם הציגו באמצעות ארבע תכונות – [אנוש], [זכר], [מבוגר], [שלא התחתן מעולם]. ברוח הגישה הקלסית, על פי הנחה 1 לעיל, כל ישות בעולם שיש לה ארבע תכונות אלה ניתן לכנותה bachelor; אך אם תכונת אחת (או כולן) חסרה – אין מונח זה חל עליה.

הדוגלים בשיטת הניתוח לרכיבי משמעות טוענים כי התכונות הסמנטיות, כמו התכונות הפונולוגיות, הן מרכיבים סופיים ואטומיים שמהם מורכבות משמעות המילה (השוו הנחה 5 לעיל). בירוויש (1967, עמ' 33) אף הוסיף כי הרכיבים האטומיים של המשמעות הם אוניברסליים (השוו הנחה 6 לעיל). בדעה זו תמך, כידוע, גם חומסקי. בעלי דעה זו אף מניחים כי התכונות הסמנטיות מופשטות (השוו הנחה 7 לעיל), דהיינו תכונות כגון [מבוגר] אינה זהה למשמעות המילה "מבוגר" או לכל תכונה שהיא של בגרות שיש למבוגרים במציאות. מכאן נובעת גם ההנחה שהן מולדות (השוו הנחה 8 לעיל), שהרי אם התכונות אוניברסליות ומופשטות, קרי אינן נובעות מהכרת העולם, כיצד יכול ילד הרוכש את הלשון לדעת מהן התכונות המגדירות את המילים הקיימות בשפתו? דבר זה אפשרי רק אם מניחים שהוא יורש תכונות אלה באופן גנטי. בלשנים רבים, כגון ליונס (1977, עמ' 317 ואילך), קמפסון (1977, עמ' 18 ואילך) ופולמן (1983, עמ' 29 ואילך), מתחו ביקורת נוקבת על גישה זו. ברם, הסתייגות מן התפיסה שהתכונות הסמנטיות היא יסוד פרימיטיבי, מופשט ואוניברסלי אינה מנביעה בהכרח הסתייגות מן הגישה הדוגלת בעצמאותה של הסמנטיקה. כך, למשל, ניתן למצוא אצל ליונס חיזוק

להשקפה הסטרוקטורלית כי המשמעות היא סדרה של יחסים פנימיים בתוך המערכת הלשונית. ידע העולם של הדובר, על פי השקפה זו, הוא גורם חיצוני שאינו שייך למערכת. ליונס מפתח את הבחנתו של פרגה בין מובן (sense) לרפרנס. הרפרנס הוא אזכור הישיות בעולם, ואילו המובן הוא המשמעות הלשונית המופשטת העולה מתוך "היחסים בין הפריט הנתון לפריטים אחרים באותה מערכת לקסיקלית" (1968, עמ' 443).⁴

הד לגישה זו ניתן למצוא אף בספרו של קרוז (1986). ספרו של קרוז ראוי לתשומת לב מיוחדת, שכן חולשותיה של התאוריה הקלסית ניכרות בו בכיורור. אמנם גישתו של קרוז מעוגנת במסורת הסטרוקטורלית והוא מאמין בקיום רכיבים, אך אין הוא מניח קיומם של רכיבים פרימיטיביים ומופשטים כבתאוריה הקלסית, אלא הרכיבים, לדעתו, הם המשמעויות של מילים אחרות המאוגדות במילה. למשל, המשמעות של המילה "בעל חיים" מאוגדת במילה "כלב". נטישת העיקרון של מופשטות הרכיבים סוללת את הדרך להכללת הידע האנציקלופדי בהגדרת המילה. ואכן, קרוז מציין במפורש כי "כל ניסיון ליצור חיץ בין משמעות המילה ובין ה'עובדות' האנציקלופדיות, המתייחסות לרפרנטים החוץ-לשוניים בעולם, יהיה שרירותי לחלוטין" (1986, עמ' 19). הבדל נוסף בין קרוז לתאוריה הקלסית של הקטגוריזציה: אין הרכיבים של משמעויות המילה חייבים להיות במעמד של תנאים הכרחיים ומספיקים. קרוז מבחין בין תכונות הכרחיות, מהותיות וצפויות לתכונות שאינן כאלה, אך בין שני קצוות אלה הוא סבור שיש רצף. תכונות אחדות הן תכונות צפויות, אף שאינן קריטריאליות. למשל, היכולת לנבוח אצל כלב היא אחת התכונות האלה (חוסר יכולת לנבוח אינה סיבה מספקת לא למיין ישות בקטגוריה של כלב). תכונות אחרות, שאין לומר שאינן שייכות לקטגוריה, הן בלתי צפויות, כגון היכולת לשיר (היכולת לשיר אינה מונעת קטגוריזציה של כלב; ייתכן שלפנינו כלב לא רגיל או כלב שניחן בכושר מנוון של שירה). כנגד זאת, יש תכונות שהן אפשריות. כלבים יכולים להיות בעלי צבעים שונים; למשל, גוון חום הוא תכונה אפשרית של כלב, לא קריטריאלית ולא בלתי שייכת לקטגוריה, לא צפויה ולא בלתי צפויה.

3. עקרונות הקטגוריזציה האבטיפוסית

על הליקויים בתאוריה הקלסית של הקטגוריזציה השכיל לעמוד ויטגנשטיין באחד מן הקטעים בחיבורו מ-1945, "חקירות פילוסופיות". ויטגנשטיין עוסק שם בשאלה כיצד להגדיר את המילה Spiel ('משחק'). אנו מכנים בשם זה משחקי לוח, משחקי כדור, משחקי קלפים, משחקי מלחמה ומשחקים רבים אחרים, אך אין דבר משותף לכולם, והקטגוריה אינה מובנית בדרך של תכונות קריטריאליות משותפות, המאפשרות להבחין בין משחקים ללא-משחקים. כלומר לקטגוריה אין גבולות

4. כלומר נרדפות, היכללות, השתמעות, שכנות מנועה וכיוצא בזה.

ושוליה מעורפלים (fuzzy). יש כמובן תכונות המתקשרות אליה באופן טיפוסי יותר. לחברים אחדים בקטגוריה יש תכונות משותפות מסוג אחד, ולאחרים תכונות משותפות מסוג אחר, אך אין תכונות משותפות לכל החברים, ולהם בלבד. יתרה מזו, ייתכן אף מקרה שלכמה חברים אין כל משותף עם החברים האחרים בקטגוריה. יחסי הדמיון והקרבה בין החברים בקטגוריה ערוכים בצורת רשת של שתי וערב. כדי להבהיר כיצד נקודות הדמיון השונות השוררות בין החברים בקטגוריה חופפות וחוצות זו את זו, נקט ויטגנשטיין מטפורה של דמיון משפחתי.⁵ כלומר, כמו היחסים בין קרובי משפחה, כך היחסים בין כל ה"משחקים" יוצרים יחד, ברשת של שתי וערב, את הקטגוריה "משפחה". מבנה זה אינו מיוחד לפריט הלקסיקלי "משחק", אלא הוא מאפיין את היערכותן של רוב המילים בלקסיקון.

טענתו של ויטגנשטיין, כי אין התאוריה הקלסית מצליחה לחזות את הטווח הרפרנציאלי לפחות של כמה מן המילים בשימוש היום-יומי, זכתה לאישור אמפירי בסדרה של ניסויים שדיווח עליהם לייבוב (1973). לייבוב בחן את הקטגוריזציה הלשונית באנגלית של כלי קיבול לבית, כגון ספלים, מאגים (mugs), קעריות ואגרטים. הוא הציג לפני הנשאלים רישומים של כלי קיבול אלה, והם נתבקשו לכנותם בשם. בניגוד למצופה על פי התאוריה הקלסית, תשובותיהם הראו כי אין קו הפרדה ברור בין ספל לקערייה, אלא קטגוריה אחת מתמזגת באופן מדורג באחרת. מן הניסוי הפשוט של לייבוב ניתן היה להסיק מסקנות חשובות אחדות. נמנה להלן אחדות מהן:

1. ישויות ממוינות לקטגוריות על יסוד תכונותיהן (לא במובן של תכונות מופשטות כבתאוריה הקלסית). תכונות אלה אינן יסודות בינריים. תוצאות הניסוי של לייבוב הראו שלכל אחת מן הקטגוריות (ספל, קערייה, אגרטה וכיוצא בזה) קיים ערך אופטימלי כלשהו, למשל מבחינת היחס בין רוחב הכלי לעומקו. מיון הישות לקטגוריה אינו מתבסס על הקביעה אם הישות מתאפיינת בתכונה מסוימת או אינה מתאפיינת בה, אלא על הקביעה עד כמה הממדים של הישות מתקרבים לממדים האופטימליים.

2. תכונות אלה אינן יסודות מופשטים אלא תכונות של ישויות בעולם הממשי, ואין הן רק תכונות מוחשיות (כגון היותו של הכלי בר-מישוש) אלא הן גם תכונות הקשורות בתפקוד (כגון אם הכלי משמש לשתית קפה או לאכילת מרק), כלומר הן קשורות לדרך שבני אדם מתייחסים לעצם. נדייק ונאמר: אין הן קשורות בהכרח לתכונות האינהרנטיות של העצם אלא לתפקיד שהוא ממלא בחברה ובתרבות מסוימת. לפיכך, אין תכונות אלה יכולות להיחשב יסודות סמנטיים ראשוניים.

3. אין תכונה מסוימת אחת שהיא מהותית להבחנה בין קטגוריה אחת למשנה. הימצאות ידית או התפקיד שממלא הכלי מחזקות את הסבירות שהישות תתמייין

5. עיינו מהדורת תשנ"ה, §67.

בקטגוריה של ספל, למשל. אך אף שלספלים טיפוסיים יש ידית והם משמשים לשתיית קפה, הימצאות ידית ותפקידו של הכלי אינם תכונות מגדירות של הקטגוריה ספל. עם זאת, אף שגבולות הקטגוריה אינם חותכים, והקטגוריה של ספל מתמזגת לעתים עם קערית ואגרטל, אין לדוברים כל קושי לשוות בעיני רוחם ספל טיפוסי או לזהותו. ניתן להבהיר זאת על ידי השוואה עם קטגוריית הצבעים: כולנו יודעים שיש אזורים בקשת הצבעים הנחשבים מובהקים יותר (קרי, הם דוגמות טובות) להגדרת צבעים כגון אדום, צהוב, כחול, ולעומתם יש אזורים אחרים הנחשבים פחות מובהקים (קרי, הם דוגמות פחות טובות).

משמע, ה"אבטיפוסים" הם נקודות רפרנס לקטגוריזציה של מקרים פחות מובהקים. ועוד זאת: על פי הגישה הקלסית אין סיבה להעניק מעמד מיוחד למישור מסוים של קטגוריזציה, להוציא אולי המישור הגבוה ביותר והמישור הנמוך ביותר (הגבוה ביותר הוא מושג-גג [superordinate] לכל הקטגוריות האחרות, וכך אינו מנוגד לאף קטגוריה במישור זה, ואילו המישור הנמוך ביותר מתייחס למקרים פרטיים). מן הניסויים שערכו רוש ומרוויס (1975) מתברר שלא כך הם פני הדברים בתחום ההכרה (הקוגניציה), וגם עובדות מתחום השימוש בלשון מפריכות טענה זו. רוש ועמיתיה הגיעו למסקנה כי קיים מישור של קטגוריזציה, שמבחינה קוגניטיבית ולשונית הוא בולט יותר. מישור זה הוא המישור הבסיסי של הקטגוריזציה, ובו בני אדם ממשיגים דברים כגשטלטים תפיסתיים ותפקודיים. כך, למשל, אם ננסה להמשיג רהיט, נגלה מיד כי משימה זו בלתי אפשרית, שכן מיד מתבקשת השאלה: "איזה מין רהיט? כיסא, שולחן או ארון?". אך אפשר לבקש ממישהו לצייר כיסא, ובדרך כלל הוא יראה בעיני רוחו כיסא אבטיפוסי, אם כי הוא עשוי להקשות: "איזה מין כיסא? כיסא אוכל, כיסא תינוק, כיסא מנהלים, כיסא בר וכיו"ב?". בדרך כלל, המישור הבסיסי הוא המישור המאפשר לבני אדם לדבר על המציאות. למשל, אם מישהו שאינו דובר עברית ישאל איך קוראים לדבר שאני יושבת עליו כעת, אענה כמובן "כיסא" ולא, למשל, "רהיט" או "מוצר מעץ", אף שתשובות אלה נכונות אף הן.

3.1 גם במישור הפנים-לשוני ניתן להבדיל בין מונחים במישור הבסיסי ובין מונחים שאינם בסיסיים. המונחים במישור הבסיסי, בנוסף לשכיחותם הגבוהה, הם על פי רוב גם קצרים ופשוטים בצורתם. המונחים המצויים מתחת למישור הבסיסי הם בדרך כלל הרכבים וצורות מורכבות למיניהן, העשויות מבסיס ויסוד מגדיר (כגון כיסא מנהלים). מונחים המצויים מעל המישור הבסיסי ("מונחי-גג") הם לא אחת צורות חריגות, בעלות סטייה מורפולוגית או תחבירית. למשל, משאבים הוא מונח בלתי ספיר הנקרה בצורת הרבים בלבד, ואילו צומח, שגם הוא מונח בלתי ספיר, נקרה בצורת היחיד בלבד. יש מונחים מעל המישור הבסיסי, שאינם חלק מן המילון של דוברי הלשון ונטבעים רק כדי לשמש מונחי-גג בשדה סמנטי (כגון sibling

באנגלית). מונחים בדרגה שמעל המישור הבסיסי של הקטגוריזציה הם בדרך כלל בלתי מובחנים מבחינה מושגית לעומת מונחים במישור הבסיסי, שהם עשירים ומובחנים הן מבחינה מושגית והן מבחינה תפקודית. עדות מעניינת לכך מצויה בתחום המין הדקדוקי בגרמנית: שמות מעל המישור הבסיסי של הקטגוריזציה, שאינם שכיחים בשימוש הלשון ובלתי מובחנים מבחינה מושגית, משמשים בצורת הניטרלי (הנאוטרם), ואילו במישור הבסיסי ומתחתיו, שמשמעויות המילים מאופיינות בהם יותר מבחינה מושגית, יש הבחנה מורפולוגית-תחבירית. לשמות יש צורת זכר או נקבה, וצורת הניטרלי נדירה. למשל, Tier ("בעלי חיים"), Obst ("פרי"), Gemüse ("ירק"), Metall ("מתכת"), הם בצורת הניטרלי, ואילו שמות מובחנים של בעלי חיים, פרות, ירקות ומתכות בגרמנית הם בזכר או בנקבה, למשל, Schwalbe (f.) ("סנונית"), Apfel (m.) ("תפוח"), Gurke (f.) ("מלפפון"), Stahl (m.) ("פלדה").

התאמה בין המקום בקטגוריה ובין האפיון המורפולוגי-תחבירי אפשר למצוא בתפקודם של צורני המספר בעברית. למשל, כאשר לשמות כגון דם, רכב, קהל, ציבור, נשק, ציוד, דלק, שמן, כסף, או שמות מופשטים (בדרך כלל שמות פעולה) כדוגמת קינוח, צילום, גידול, דיבור, חיסור יש מעמד של מונח-גג, כלומר דרגת מובחנותם נמוכה, צורן המספר מנוטרל בהם; ואילו כאשר הם מצויים בדרגה נמוכה יותר בהיררכיה הטקסונומית, משמעויותיהם מובחנות יותר ויש להם צורות של יחיד ורבים. למשל: (לקחת) דמים (במשלב הלשון הרפואי), רכב במובן של מכונית פרטית ("פקיד בעל רכב ממשלתי צמוד", "נסענו בכמה רכבים"), קינוח במובן של סוג מאכל, לעומת קינוח כשם פעולה ("יש כל מיני קינוחים בסוף הארוחה"), דיבור ("פרט לדיבורים לא נעשה דבר"), בשר ("יש בחנות מבחר של בשרים"), קהל ("המסר מופנה לקהלים שונים"). בחלק מן המקרים מניב ההבדל במעמד הטקסונומי ערכים מילוניים שונים, כגון: גידול (כשם פעולה) לעומת תוצר הפעולה, גידול ממאיר / גידולים חקלאיים, חיסור (כשם פעולה) לעומת חיסורים בבית ספר, ישיבה (כשם פעולה) לעומת ישיבת הנהלה, וכיו"ב.

דוגמה אחרת להתאמה בין המקום בקטגוריה ובין התפקיד המורפולוגי שניתן להביא מן העברית היא צורות הבינוני הפעול השמניות, שאינן מתפקדות כחלק מן הפרדיגמה הפועלית (כלומר, נגזרות מחוץ למערכת הפועלית ואינן מציינות בהכרח מצב שהוא תוצאה של פעולה). דומה כי בעברית של ימינו מסתמן תהליך של בידול סמנטי-פרגמטי בין צורות הבינוני התוארי במשקלים הקלסיים האבטיפוסיים קוּטל/קֵטל, קֵטל, קֵטול/קֵטיל (או קֵטיל) וּנְקֵטל, המייצגים מבחינה מושגית בדרך כלל מישור גבוה בקטגוריזציה, כלומר מישור פחות מובחן⁶ מבחינה סמנטית

6. אנו מעדיפים לא לנקוט כאן את המונחים "מסומן" ו"בלתי-מסומן", ירושת האסכולה הסטרוקטורליסטית, שיש להם שני ערכים בלבד.

ומורפולוגית, ובין משקלי מקוטל ומוקטל המתפקדים כצורות שמניות יסודיות (בלתי גזורות) שאינן משתלבות במערכת הנטייה הפועלית.⁷ למשקלים התואריים קוֹטל/קֵטל, קֵטל, קֵטול/קֵטיל ונֶקֶטל אין זיקה בלעדית לבניין מסוים אחד. למשל, קטיל/קטול מקיימים זיקה לא רק עם קל אלא גם עם פיעל (כגון עדין, מתון, פנוי, גרוש) ועם הפעיל ונפעל (כגון בהול, רדום, נשוי), וצורות קטול נגזרות הן מפועל יוצא הן מפועל עומד. למשל, גזורי פועל יוצא: אמצעי בדוק, שליח בהול, פירוש דחוק, וגזורי פועל עומד: מצב ירוד, פנים נפולות, מים צלולים.⁸ לעומת זאת, לצורות מקוטל ומוקטל יש במקורן (קרי, מבחינה היסטורית) זיקה ברורה לפיעל/פועל והפעיל/הפועל. הבדל נוסף ביניהן הוא שצורות מקוטל ומוקטל מובחנות יותר מבחינה סמנטית ומבחינה מורפולוגית. נדגים להלן זוגות של נרדפים משקליים במשקלים התואריים השונים. בחלק מזוגות הנרדפים המשקליים קיים ניגוד מילוני של ממש. למשל, קרוב: מקורב (קרובי משפחה//מקורבי ראש הממשלה), יחיד: מיוחד, שונה: משונה, מלוח: ממולח (דג מלוח//סוחר ממולח), זר: מזור, שלם: מושלם, נבחר: מובחר, זריז: מזורז (בחור זריז//קורס מזורז), בודד: מבודד (גבר בודד//מקום מבודד), פיכת: מפוכת, פשוט: מופשט. אך בזוגות רבים הניגוד אינו בין שני ערכים מילוניים נבדלים, אלא בין צורה המאופיינת ברכיב סמנטי אחד או יותר לצורה בלתי מאופיינת. בצמדים שנדגים, הצורות המאופיינות הן במשקלי מקוטל ומוקטל, בעוד הצורות התואריות האבטיפוסיות, בין בצורות קוֹטל/קֵטל, קֵטל, קֵטול/קֵטיל ונֶקֶטל בין בצורות קֵטֶלֶן/קֵטֶלֶן, הן הצורות הבלתי מאופיינות. בחירת הדובר בשמות תואר במשקלי מקוטל ומוקטל משקפת מבחינה קוגניטיבית התייחסות לרקע שהביא את הישות המתוארת למצבה הנוכחי או לגורם שבעטיו היא מתאפיינת בתכונה המתוארת. צורות מקוטל ומוקטל נבחרות מכיוון שהן מאופיינות ברכיב של גרימה (כלומר מציינות מצב שנגרם ולא תכונה אינהרנטית, נתונה מראש) או ברכיב של התכוונות, כלומר מציינות מצב שהוא תולדה של מקרה (במובן האריסטוטלי של accidens), ולעתים מכיוון שהן מאופיינות ברכיב של אינטנסיביות (= "שיש בו הרבה מן התכונה"). דוגמות: עדין: מעודן (בד עדין/גבינה מעודנת, כלומר פרי פיתוח מתוכנן ומכוון, וכך גם, למשל, טעם מעודן), הגון: מהוגן (אדם הגון//התנהגות מהוגנת), סגור: מסוגר (חדר סגור//בחור מסוגר), גדול: מגודל: מוגדל (בית גדול//בחור מגודל//טחול מוגדל), חסר: מחוסר (פליטים חסרי-בית//זוגות צעירים מחוסרי דיור; חסרי-בית אינו מציין דווקא חוסר שהיתה מאחוריו התכוונות, לעומת מחוסרי דיור שנשללה מהם הזכות לדיור, שמדינה מתוקנת מחויבת בה), חכם: מחוכם (אדם

7. על ההבחנה בין שני סוגי מקוטל בעברית הישראלית, האחד המקיים זיקה למערכת הפועל והאחר שאין לו זיקה למערכת הפועל, ראו רוזן, תשט"ז ודורון, תש"ס.

8. עיינו בלאו, תשי"ז.

הכם//תשובה מחוכמת), רשע:מרושע (אדם רשע//המתקפות נעשו מרושעות יותר", הארץ, פברואר 1999),⁹ פחות:מופחת (עניין פחות ערך//משקה מופחת קלוריות), ישן:מיושן (בית ישן//אופנה מיושנת), יבש:מיובש (עובדות יבשות// "אולי הדבר קשור בבחירת המתרגמת במהדורה המוערת והמיובשת", הארץ, "ספרים", פברואר 1999), נפלא:מופלא ("סיפור הלוקח אותך אל מחוזות רחוקים ומופלאים", הארץ, "ספרים", פברואר 1999), קפדני:מוקפד ("תיק המצטיין בחלוקה פנימית מפורטת ובגימור מוקפד", הארץ, נובמבר 1998), ביישני:מבויש (עניינים ביישניים//חיוך מבויש), הססן:מהוסס ("היידר מרגיש בנוח רק מול המצלמות. פנים אל פנים האדם הנרקסיסטי הזה מהוסס, לא בוגר, שביר", הארץ, פברואר 1999). העובדה שצורות מקוטל ומוקטל הן הצורות המאופיינות מבחינה סמנטית ומורפולוגית מוצאת את ביטויה במבני כפל לשון שהסדר בהם הוא שם בלתי מאופיין לפני שם מאופיין, כנהוג בצמדים בינומיים אחרים בלשון (כגון זכר ונקבה, אב ואם, גדול וקטן, השמן והרזה, הטוב והרע, אורות וצללים). למשל, סגור ומסוגר, יחיד ומיוחד, שונה ומשונה, כפול ומכופל, וכיוצא בזה. אחד מתפקידיו המובהקים של כפל הלשון הוא לציין הגברה. צורת מקוטל, כצורה המציינת פרפקטיות ולכן גם אינטנסיביות, תורמת אף היא לאפקט זה של הגברה בהיותה הצורה המאופיינת המחזקת את התוכן המובע באיבר הראשון.

3.2 על פי הגישה האריסטוטלית, כאשר יודעים מהי הקטגוריה שאליה משתייך העצם יודעים בוודאות מהן תכונותיו. תכונות אלה הן התנאים ההכרחיים לחברות בקטגוריה. אולם הניסיון מלמד שהתאמות מושלמות כאלה נדירות בדרך כלל. למשל, יש ספלים חסרי ידיות (כגון ספלי תה אצל סינים או ספלי קפה בחברה הערבית), וציפורים שאינן עפות (כגון פינגווינים).

ההבדל הבולט ביותר בין קטגוריה על פי התפיסה הקלאסית לקטגוריה על פי מודל האבטיפוסים הוא שהראשונה מאפשרת שתי דרגות בלבד של חברות – חבר או לא חבר – וכנגד זאת קטגוריה אבטיפוסית מאפשרת דרגות שונות של חברות. קצותיה של הקטגוריה מטושטשים ולפיכך קטגוריות יכולות להתמזג זו בזו. יש קטגוריות שלחבריהן מספר קטן בלבד של תכונות משותפות, ועשויות אף להיות קטגוריות שלחברים בהן אין כל תכונות משותפות. רש סבורה כי כדי לקיים קטגוריות נבדלות ברורות, בעלות דרגה גבוהה של אינפורמטיביות, עלינו להתמקד בחברים המרכזיים ביותר, האבטיפוסיים, של הקטגוריות (המצויים במישור הבסיסי של הקטגוריזציה).

9. תכונות אינהרנטיות קבועות, כגון חכמה, רשע וטיפשות, מתקשרות על כן לאופי של בני אדם, ובדרגה נמוכה יותר של בעלי חיים. לעומתם מחוכם, מרושע ומטופש עשויים לציין תכונה שהיא תולדה של פעולה מכוונת שנעשתה כלפי אובייקט מסוים (בין שהוא אנוש/חי ובין שאינו כזה, כגון התנהגות מטופשת, סרט מטופש).

מצד אחד, החברים המרכזיים בקטגוריה אבטיפוסית הם בעלי מספר התכונות המשותפות הגדול ביותר, ובכך קרוב מרכז הקטגוריה האבטיפוסית לאידאל הקטגוריה הקלסית, המבוססת על התאמת תכונות מושלמת בין כל החברים. אולם זוהי נוקשותה של הקטגוריה הקלסית, שהרי רק לעתים רחוקות מזמנת המציאות התאמה כזו. מצד אחר, הקטגוריות האבטיפוסיות מאפשרות חברות גם לישויות שיש להן תכונות משותפות מעטות בלבד עם החברים המרכזיים בקטגוריה. כלומר, הקטגוריות האבטיפוסיות מסוגלות להתאים עצמן למציאות הדינמית ולנסיבות המשתנות כל העת. גמישות זו היא מאפיין חשוב המבדיל בין הקטגוריזציה על פי מודל האבטיפוסים ובין הקטגוריזציה האריסטוטלית. על פי התפיסה האריסטוטלית הופעת נתונים חדשים מערערת את קיומן של קטגוריות נתונות ומצריכה הגדרה מחודשת שלהן או יצירת קטגוריות חדשות. לעומת זאת, גמישותה של הקטגוריה האבטיפוסית מאפשרת לה להמשיך להתקיים, בלי לגרום בהכרח לבנייה מחדש מן היסוד של המערכת הקטגוריאלית. בהקשר זה מן הראוי להביא כאן את דבריו החשובים של גררטס:

מערכת קטגוריאלית יכולה לפעול ביעילות רק אם אין היא נתונה לשינויים קיצוניים בכל פעם שעליה להתמודד עם נתונים חדשים. אך בה בעת עליה להיות גמישה דייה כדי להתאים עצמה לנסיבות המשתנות. כדי למנוע ממנה להיות כאוטית, עליה להיות בעלת נטייה מובנית (built-in) ליציבות מבנית. אך אין יציבות זו צריכה ליהפך לנוקשות, שאם לא כן המערכת לא תוכל להתאים עצמה לנסיבות בעולם החיצוני המשתנות כל העת [...] קטגוריות אבטיפוסיות מתאימות מבחינה אימננטית למלא את הדרישות של מערכת יציבה בעלת כושר הסתגלות גמיש. מצד אחד, התפתחותם של גוונים שונים במושגים מעידה על יכולתם הדינמית להתמודד עם תנאים וצורכי הבעה משתנים, ומצד אחר, העובדה שמושגים סוטים, המצויים בשוליים, יכולים להיכלל בקטגוריות קיימות, מוכיחה שיש לקטגוריות אלה נטייה להתקיים כישויות הוליסטיות, ובכך לקיים את המבנה החובק-כול של המערכת הקטגוריאלית.¹⁰

נוכל לסכם, אפוא, כי התפיסה האבטיפוסית מערערת על הנחות אלה של הקטגוריזציה הקלסית:

1. לכל החברים בקטגוריה מעמד שווה.
2. לכל הלא-חברים בקטגוריה מעמד שווה.
3. יש קבוצה קבועה של תנאים הכרחיים ומספיקים המגדירים את החברות בכל קטגוריה.

10. גררטס, 1985, עמ' 141 (התרגום לעברית שלי – ר"ה).

4. לכל התכונות ההכרחיות והמספיקות המגדירות קטגוריה מעמד שווה.
 5. גבולות הקטגוריה קבועים.
 אלינור רוש הוכיחה כי האבטיפוסים תורמים ליצירת מודלים ומנגנונים לאחסון מילים ולארגון המילים בלקסיקון הרוחני שלנו, ומבחינה קוגניטיבית הם מקילים על התפיסה. זאת ועוד, הוכח כי אף המטפורות מבוססות על מציאות פסיכולוגית של מודלים אבטיפוסיים של המשגת צורות, עצמים ומצבים.

חלק ב

4. בשנים האחרונות התרחבה תפיסת האבטיפוסים גם לתיאור הצד הדקדוקי של הלשון. תיאור מבנים תחביריים על פי מודל האבטיפוסים מושתת על ההשקפה כי הסמנטיקה והפרגמטיקה הן הבסיס להיערכות הקטגוריאלית, כך על פי חסידי הבלשנות הקוגניטיבית וכך גם דעת הדוגלים בדקדוק פונקציונלי. הרחבת מודל האבטיפוסים ממישור התוכן אל מישור הצורה הייתה בלתי נמנעת, שהרי מעייניו של הבלשן מופנים, כידוע, אל שני צדיו של הסימן הלשוני: המסמן והמסומן. בעיני הבלשן אין הצורות הלשוניות אך סמלים המייצגים קטגוריות מושגיות, אלא הן עצמן קטגוריות. הבלשנים הדוגלים בתורת האבטיפוסים טוענים כי ההיערכות הקטגוריאלית האבטיפוסית אינה רק היבט של מה שמכנים הגרטיביסטים "ביצוע" (performance), אלא עקרונות מבניים אלה של הקטגוריזציה המושגית מחלחלים אף לתוך מבנה הלשון. זאת ועוד, ניתן להסביר מקרים רבים של גרמטיקליזציה באמצעות מודל האבטיפוסים.¹¹

הטענה כי החברות בקטגוריה מדורגת אינה חדשה. לפחות עשר שנים לפני הופעת תורת האבטיפוסים כבר העלה אותה רובינס,¹² למשל בקשר לגבולות הקטגוריה של המילה.

להלן נעמוד על ההקבלה בין מבנה של קטגוריות מושגיות למבנה של קטגוריות מורפולוגיות ותחביריות. נתאר שתי קטגוריות לשוניות על פי מודל האבטיפוסים הסמנטיים. בתחום המורפולוגיה נתאר את קטגוריית המילה והקטגוריות הנושקות לה: הצירוף מחד גיסא והמוספית מאידך גיסא, ובתחום התחביר נתאר את קטגוריית הטרנזיטיביות ואת החברים המצויים בשוליה או מעבר להם.

11. כוזר (1996) מסביר, למשל, את הגרמטיקליזציה של משפטי חג"ם בעברית הישראלית באמצעות מודל האבטיפוסים. הוא מתאר תהליך שתחילתו בתכולה הליברלית של תבנית ההבעה המודלית האבטיפוסית בעברית עם נשוא מודלי + צירוף יחס + נומינליזציה (פסוקית/ צירוף ש"פ), שלמסגרתה הסתפחו מקרים סוטים שאין להם תכונות צורניות ותחביריות משותפות, כגון חבל, אכפת, וייתכן, שהתאקלמו היטב בקטגוריה עד שאין להם קיום אלא בגבולותיה. כתוצאה מכך השתנה מעמדם, והם עלו ממעמד של חברים שוליים לחברים מובהקים בקטגוריה.

12. רובינס, 1964, עמ' 194-195.

4.1 המילה, הצירוף והמוספית

המילה היא אחת הקטגוריות הלשוניות הבסיסיות ביותר, המובהקות ביותר, ועם זאת השנויות במחלוקת ביותר. קשה להביא הגדרה חד־משמעית למילה, שתאפשר לתחום בבירור את כל המילים ברצף לשון נתון.

דוגמות: "רותי היא אם לשלושה ילדים", "דני הוא אב לשלושה ילדים". אין עוררין על כך שאם ואב בדוגמות אלה הן מילים עצמאיות, אבל פחות ברור מעמדן בדוגמות שלהלן: "מוסד חינוכי מחפש אם־בית / אב־בית", "ישבנו על אם־הדרך", "עליך לפנות אל יחידת־האם שלך", "אופקים היא עיר ואם בישראל", "הוכנה תכנית־אב לבניית עיר חדשה", "נפגע אב־העורקים", "הם דנו בדוגמה אב־טיפוסית".

עצם העובדה שמצויים מקרים ברורים של מילה לצד מקרים פחות ברורים מעידה שלפנינו קטגוריה אבטיפוסית, שיש בה דרגות שונות של חברים, החל בחברים מרכזיים מובהקים וכלה בחברים סוטים המצויים בשולי הקטגוריה.

נמנה תחילה אחדות מן התכונות המשותפות לכל הצורות הלשוניות שאין ספק באשר להגדרתן כמילה.¹³

א. בלומפילד הגדיר את המילה כ"צורה החופשית הקטנה ביותר בלשון" (1933, עמ' 178). דהיינו, המילה היא הצורה הקטנה ביותר נושאת המשמעות, המסוגלת לעמוד לבדה כמבע עצמאי. ברצף הדיבור עשויות להיות לפנייה או אחרייה הפסקות, למשל כאשר הדובר מהסס בדבריו. לדוגמה: "מה אתה חושב על השנה הזאת?" – "אה, אפשר לומר שזאת הייתה שנה... טובה". לעומת "קיבלתי שנה טובה" (= 'אגרת ברכה').

ב. המילה היא מרכיב סמנטי מלא של המשמעות הכוללת של הפסוק או הצירוף.¹⁴ למשל: "דן זרק סיגרייה לתוך הכיור" (המבע כולל שישה מרכיבים סמנטיים), לעומת "דן לא טמן ידו בצלחת" (המבע כולל שלושה מרכיבים סמנטיים, שכן טמן ידו בצלחת הוא מרכיב סמנטי אחד).

ג. המילה אינה רק מרכיב לקסיקלי עצמאי, אלא היא אף מרכיב תחבירי נבדל (כלומר מרכיב נוטה – מצד המין, המספר, היידוע והיחסה בשם, ומצד הגוף, הזמן, המודוס והאספקט בפועל).

ד. המילה היא יחידת הטעמה והנגנה עצמאית, ואף עשויה להיות מוטעמת הטעמת־יתר. השוו בין "הייתה שנה טובה" לעומת "קיבלתי שנה טובה".

13. כוונתנו, כמובן, רק למילים חופשיות, בעלות מעמד של יחידה מילונית עצמאית, בניגוד למילים שהן מרכיבים של צירופים ממולנים.

14. השימוש במונח "מרכיב סמנטי" (semantic constituent) הוא על דרך קרוז, 1986, עמ' 24–31. השוו גם הלוי, תשנ"ט, עמ' 64 ואילך.

ה. בדרך כלל מילים אינן בררניות באשר לסוג הפריט המצטרף אליהן, כלומר באשר לקטגוריה הדקדוקית שלו. למשל, שמות תואר אינם חייבים להיקרות בעברית רק אחרי שמות עצם. דוגמות: "כמה יפה פה!", "הוא באמת יפה, הבגד הזה", "הוא יותר יפה ממנה", "מי יפה של אמה?" וכיוצא בזה.

ו. המילה היא היחידה הקטנה ביותר במשפט שניתן להזיזה מבלי שהדבר יגרום להפרת דקדוקיותו של המשפט. דהיינו, יכול להיות רצף מילים X, Y, Z וגם X, Y, Z (למשל, "יוסי ראה את דן" / "דן ראה את יוסי"), אם כי המשמעות אינה זהה. זאת ועוד, בתנאים מסוימים ניתן להשמיט את היקרותה השנייה של המילה במבע, למשל: "היא יודעת להחליק על קרח, אבל אני לא (יודעת)".

ז. המילה היא היחידה הגדולה ביותר במשפט, שהרכבה הפונולוגי והמורפולוגי אינו יצרני כלל; אין היא מאפשרת כל הפרדה בין מרכיביה, הוספת מרכיבים ביניהם, המרתם או שינוי כלשהו בסדר הרכבתם. למשל: שומר-ראש / ??שומר יפה ראש / ??ראש-שומר; כמעט/??למעט/??ממעט.

היינו יכולים למנות תכונות נוספות של מילה, אך דומה שדי בשבע אלה כדי להראות כי מילים נבדלות מיחידות גדולות ממילה (כלומר מצירופים הכוללים יותר ממילה אחת), וממרכיבים של מילים (שורש, משקל, גזע ומוספית).

נפנה עתה לאפיון תכונותיהן של מוספיות, בין של גזירה בין של נטייה. קודם שנמנה את תכונותיהן של המוספיות נעיר כי ההבחנה בין צורני גזירה, המשמשים לתצורת מילים, ובין צורני נטייה, שתפקידם דקדוקי, אינה פשוטה וחותרת בכל מקרה. אנו סבורים כי יש לתאר את הניגודים בין צורני הנטייה לצורני הגזירה כניגודים המשתרעים על פני רצף ולא כניגודים דיכוטומיים. למשל, כיצד יש לתאר את צורני יית, זות, המשמשים לא רק כצורני מין ומספר של שם העצם אלא אף כצורני תואר הפועל (כגון "הלך אזורנית", "שוחח ארוכות") – האם הם צורני נטייה או צורני גזירה? דוגמה אחרת: צורני הרכיבים המשמשים הן לנטייה הן לגזירה. למשל, בעיה שונה / בעיות שונות לעומת "בסוף הספר יש פרק שונות". צורני הרכיבי משמשים גם לציון מושגים מופשטים, בלתי ספירים, המנוטרלים מבחינת המין והמספר. למשל, מי שפכים, מכתב פיטורין, נשבע אמונים, שבע מורים, עשה בו פלאים / עשה נפלאות, בשרו העלה חידודין-חידודין. צורן ריבוי הנקבה משמש גם כצורן גזירה של מושגים כלליים, כגון נועד לגדולות, רואה שחורות, עוסק בקטנות, דיבר בו נכבדות, הגיע לגבורות, הובא למנוחות.

תכונותיהן המובהקות של מוספיות (תחיליות, אמצעיות או סופיות):

א. אין הן יכולות להיקרות כיסודות לקסיקליים-תחביריים עצמאיים, כלומר כיסודות בלתי תלויים בגזע המילה שאליו הם צמודים, ועל כן גם לא תיתכן הפסקה, אפילו לא הפסקה של היסוס, בין מוספית לגזע.

ב. בניגוד למילה המוספית אינה יחידת הטעמה והנגנה עצמאית ואינה מקבלת הטעמה יתרה.

ג. המוספיות בררניות ביותר ביחס לסוג הגזע שהן נצמדות אליו.
 ד. אי אפשר לנתק מוספית מגזעה, והיקרותה השנייה אינה יכולה להיות מושמטת. מנינו לעיל את התכונות המובהקות, שעל פיהן ניתן לקבוע אם צורה היא מילה או רכיב של מילה (כגון מוספית). ברם, כמו בקטגוריות מושגיות, אף בקטגוריות דקדוקיות אין תכונות משותפות לכל החברים בהן. יש חברים בקטגוריה שיש להם מעט מאוד מן המשותף עם החברים האחרים, והם מצויים בקצותיה המעורפלים. עתה נבחן את הגבולות מן העבר השני – בין מילה לצירוף מילים. צירופי הלשון היצרניים למחצה (בדרגות שונות של אידיומטיות) הם דוגמות למקרי גבול בין מילה לצירוף מילים. נדגים להלן צירופים יצרניים למחצה, ברמת המילה (הרכב) וברמת הצירוף (הצטרפות מוגבלת ואידיום).¹⁵

1. "יש לשמור על החוק והסדר", אך "יש לשמור על הסדר והחוק, ?יש לשמור על החוק ועל הסדר, ?יש לשמור על החוקים והסדר. ההגבלות על תזווה חופשית של המילים, על נטיית כל מילה בנפרד ועל שוויון ערך תחבירי (הניכר בהגבלה על חזרה על מילת היחס) מעידות שהמילים בהרכב הבינומי חוק וסדר אינן מתאפיינות בכל התכונות המובהקות של מרכיבים לקסיקליים ותחביריים עצמאיים.

2. "קיבלתי שנה טובה", ובריבוי שנות טובות (הרכב).

3. "הוא תפס עצבים", ?הוא תפס את העצבים פתאום, ?העצבים נתפסו בלי שום סיבה, ?תפיסת עצבים אף פעם לא עוזרת. בניגוד למילה מובהקת אין תפס בגדר מרכיב סמנטי מלא של הצירוף, אלא הוא יסוד מילוני מרוקן, הממלא תפקיד של ציון הפונקציה הנקסלית של הביטוי הפרדיקטיבי.

4. "הוא עני מרוד" (הצטרפות מוגבלת), ?העני היה מרוד, ?העני היה זקן ומרוד.

5. "הוא טיכס עצה" (הצטרפות מוגבלת), ?הוא טיכס את העצה השנה, ?הוא טיכס אותה עם מומחים, ?העצה המשפטית שהוא טיכס לא הועילה לו.

ההבחנה בין מילה לצירוף מילים מורכבת יותר כשהניגוד הוא בין מילה לצירוף שהוא אידיום. מבחינות מסוימות האידיום דומה למילה, אך מבחינות אחרות הוא דומה יותר לצירוף מילים. לא בכדי נקטו בלשנים סטרוקטורליסטים וגנרטיביסטים את המונח "אידיום" כדי לציין כל צורה דקדוקית שמשמעותה אינה נגזרת ממבנה, בין שהיא חד-לקסמית (קרי מילה פשוטה) בין שהיא רב-לקסמית.¹⁶ אחרים נקטו את המונח "צירוף כבול" כמונח כולל לכל סוגי הצירופים האידיומטיים (בכללם אלה שהם קולוקציות, כלומר צירופים הרגליים), וכמה מן הבלשנים הבריטים מאסכולת פירת' אף הרחיקו לכת והגדירו את האידיום "קולוקציה חזקה" (כלומר, יותר צירוף מילים ממילה). ההגדרה הקולעת ביותר לאידיום, לדעתנו, היא זו של קרוז, והיא כוללת את מאפייני המילה מחד גיסא ואת מאפייני הצירוף מאידך גיסא. לפי קרוז,

15. להגדרות מפורטות של צירופים יצרניים למחצה לסוגיהם עיינו הלוי, תשנ"ט.

16. למשל, הוקט, 1958, עמ' 172; פרייזר, 1970, עמ' 22; כץ ופוסטל, 1963.

האידיום הוא "קומפלקס לקסיקלי-תחבירי שהוא סימפלקס סמנטי".¹⁷ כמו המילה הרכבו אינו יצרני, אין להוסיף מרכיבים בין איבריו ואין לשנות את סדר מרכיביו; הוא מרכיב סמנטי מינימלי אחד, כלומר מרכיבו הלקסיקליים אינם מרכיביו הסמנטיים. אך כמו הצירוף מרכיביו הם מרכיבים תחביריים, אף שנטייתם אינה חופשית, למשל הפועל נוטה בזמנים שונים, אם כי המרתו לסביל מנועה. דוגמות להגבלותיו התחביריות של האידיום: "הוא לא טמן ידו בצלחת", אך ?הצלחת שהוא לא טמן ידו בה, ?ידו לא נטמנה בצלחת, ?הוא לא טמן את ידו הבריאה בצלחת השבורה.

נבחן עתה מקרים של חברים רחוקים ממרכז קטגוריית המוספית, המייצגים את הקצוות המטושטשים שבין מוספית למילה. דוגמות: אב-טיפוס/אבטיפוס, טרום-חובה, בתר-קונגרס, תת-מקלע, דו-שיח, חד-קרן/חדקרון, מיקרוגל, קטרגל, רב-משמעות, הלא-מודע, זעיר-בורגני, אלחוטי, בין-לאומי/בינלאומי, כלל-ארצי, חברת-בת/חברה-בת, תכנית-אב, בסיס-אם, תוצר-לוואי.

היסוד המילוני התחילי או הסופי בהרכבים אלה הוא מוספית דמויית-מילה, שניתן לכנותה "מוספית סמנטית". למוספיות הסמנטיות יש כמה תכונות של מילה: לחלק גדול מהן צורת נפרד ומעמד של ערך מילוני. הן ממלאות בצירוף תפקיד של מרכיב סמנטי המשפיע על משמעות המילה לידו (שהיא בסיס הצירוף), ותפקיד של מרכיב סמנטי התורם למשמעות הכוללת של הצירוף. בניגוד למוספיות המובהקות (צורני הנטייה והגזירה) אין להן השפעה על התפקיד התחבירי של המילה שהן כבולות אליה, והן אינן בררניות באשר לחלק הדיבר שהן נצמדות אליו (אף שבעברית הן מצטרפות למעשה רק לשמות עצם ולשמות תואר). חלק מהן אף יכול לקבל בצירוף הטעמה ראשית, למשל, כָּלְבוֹ, הָדְקָרָן, הַיִּפְרָכֵל, בְּתֵר־קוֹנְגְרֵס. בניגוד למוספיות מובהקות יש בכוחן לצאת לעצמאות ולהיות ערך מילוני נפרד, למשל, "הצעה טרומית", "הלכתי לסופר", "הוא נמצא בהיפר", "דיברתי עם האקס שלה", "היא לבשה מיני", "הוא תמיד אנטי". אבל יש להן גם כמה תכונות משותפות עם החברים בקטגוריית המוספיות. במשמעותן הממולנת הן לעולם כבולות, ולחלק מהן אף אין בשימוש הלשון צורת נפרד, אין לשנות את מקומן, הפסקה בדיבור לפנייהן (כשהן בעמדה סופית) או אחריהן (כשהן בעמדה תחילית) אינה קבילה ואי אפשר להשמיטן בהיקרותן השנייה.

ראינו, אם כן, כי הגבולות בין מילה למוספית ובין מילה לצירוף מילים אינם חד-משמעיים. תיאור זה עולה בקנה אחד עם התפיסה כי דקדוק המילה (המורפולוגיה) ודקדוק המשפט (התחביר) הם שני קטבים, שביניהם משתרע רצף שאפשר להגדירו כרצף בין התחביר ללקסיקון.¹⁸

17. קרוז, 1986, עמ' 37.

18. על הנחת יסוד זו מושתת ספרי, בין התחביר ללקסיקון, תשנ"ט.

4.2 נבחן עתה את קטגוריית הטרנזיטיביות על פי מודל האבטיפוסים. אנו דוגלים בדעה כי בטרנזיטיביות כתופעה סמנטית וקוגניטיבית יש דרגות שונות. נמנה להלן את התכונות הסמנטיות והקוגניטיביות של האירוע והמשתתפים בו המאפיינות מבנה טרנזיטיבי מובהק:¹⁹

א. המבנה מציג אירוע שמעורבים בו שני משתתפים (בתפקיד אגנט ופציינט).
 ב. שני המשתתפים הם בדרגת אינדיבידואציה גבוהה, דהיינו מייצגים בשיח ישויות מסוימות נבדלות (כלומר, לכל צירוף שמני יש מאזכר פרטי מסוים).
 ג. האירוע נתפס כאירוע המתרחש ביוזמת האגנט. האגנט פועל בצורה רצונית ומודעת, והאחריות לאירוע מוטלת באופן בלעדי עליו. מאחר שמודעות ורצון מאפיינים בני אדם, יוצא שאגנט מובהק הוא "אנוש".
 ד. פעולת האגנט גורמת שיקרה דבר-מה לפציינט. בעקבות האירוע מתחולל בו שינוי. בדרך כלל שינוי זה ניתן לתפיסה חושית ברורה של הצופה באירוע.
 ה. הפעולה המתוארת כוללת רכיב של תנועה, כלומר היא אינה מתארת מצב.
 ו. האירוע הוא נקודתי וחסום (telic). אף שמטבע הדברים הוא מתרחש על פני רצף של זמן, מבנהו הפנימי ושלבי הביניים בין תחילתו לסיומו אינם מצויים במקד השיח.

ז. פעולת האגנט על הפציינט כוללת ברגיל מגע פיזי ישיר, וההשפעה עליו מיידית וטוטלית.²⁰

ח. כאשר הטרנזיטיביות מובהקת, לא רק שהאגנט והפציינט מייצגים בשיח ישויות נבדלות, אלא הם אף ניצבים זה מול זה מבחינת היחסים שביניהם.

ט. כאשר הטרנזיטיביות מובהקת אין מבחינת הדובר זיקה מוקדמת (ברקע) בין האגנט לפציינט, כלומר הוא תופס את הפציינט כישות הנמצאת במקרה בשעת האירוע (כלומר אין הוא נושא באחריות לאירוע). היחסים בין האגנט לפציינט נתפסים כחד-צדדיים, כלומר הם מתוארים מכיוון האגנט בלבד. האגנט ופעולתו מוצגים במישור הקדמי. השפעת הפעולה על הפציינט משתמעת מכך, אך אין הפציינט מוצג במישור עצמאי נבדל.

י. האירועים המדווחים במבנה הטרנזיטיבי המובהק אמתיים, לא דמיוניים או היפותטיים.

חברים מובהקים בקטגוריית הטרנזיטיביות מתאפיינים לפחות בעשר תכונות אלה. כאשר יש סטייה מתנאים אלה, יש ירידה ברמת הטרנזיטיביות עד לאפס,

19. השוו לתכונות שמונים לייקוף, 1977 והופר ותומפסון, 1980. בתכונות שהם מונים אין התייחסות להיבט הקוגניטיבי.

20. דיקסון (1991) מתאר שמונה דרגות של נפגעות הפציינט, החל בנגע שיש בו מגע מינימלי ואין מתחולל שינוי בפציינט, דרך שפשוף שבו שטח הפנים של הפציינט נפגע או עשוי להיפגע, ועד מחץ שבו מאבד הפציינט כליל את שלמותו הפיזית.

ומתקבלים אז פעלים לא-טרנזיטיביים שמשלימים הוא פסבדו־מושא. משפטים טרנזיטיביים מובהקים ניתנים לפסיביזציה, דהיינו הפציינט המושפע מפעולת האגנט יכול להיות הנושא במשפט הפסיבי. ברם, ככל שהמבנה מתרחק מן התכונות המובהקות של הקטגוריה (כלומר, מתרחק ממרכז הקטגוריה), מתרבות ההגבלות על פסיביזציה לסוגיה.

נדגים להלן דרגות שונות של חברות בקטגוריית הטרנזיטיביות. תחילה נדגים חברים מרכזיים בקטגוריה:

1. יוסי שבר את הכוס.

2. השודר הרג את מנהל הבנק.

כל אחד מהמרכיבים הסמנטיים של המבנה הטרנזיטיבי, האגנט-הפעולה-הפציינט, ממלא את התנאים המובהקים של הקטגוריה. לעומת זאת, כאשר התבנית הטרנזיטיבית של אגנט-פעולה-פציינט אינה טבועה במבנה (כלומר אין שני משתתפים מובהקים), רמת הטרנזיטיביות יורדת. למשל:

3. הטיל הרס את הבניין.

הנושא אינו שייך לקטגוריה "אנוש", ולכן אין הוא אגנט מובהק, המבצע ויוזם פעולה באופן מודע ומכוון, אף שמבחינות סמנטיות אחרות, כגון מבחינת סוג האירוע, המבנה טרנזיטיבי מאוד.

4. הוא צחצח את שיניו.

המושא הוא שם משויך, כלומר מציין חלק בלתי־נפרד מנושא (בעליו), ואין הוא מציין ישות עצמאית נפרדת.

5. צעקו לו קריאות גנאי.

6. הכדור ניקב בו חור.

7. הוא הקריב את חייו למען המולדת.

8. "הוא פספס בה פסים, שיבץ בה משבצות, עיגל בה עיגולים..." ("שמעוני,

חדר, תל-אביב 1999, עמ' 37)

9. "ויקרא את שמו ישראל" (בראשית לה, י).

בדוגמות 5–9 המושא אינו מושא אמתי, שכן אינו מייצג מושא מושפע (affected object), אלא מושא שהוא חלק מן התוכן הרפרנציאלי של הפעולה (effected object), או מושא פנימי.²¹

21. מקובל להבחין בין מושא סמנטי שהוא חלק מן התוכן הרפרנציאלי של הפועל (effected object), שאינו מציין ישות נבדלת הקיימת לפני האירוע, ובין מושא סמנטי אמיתי, המציין

10. דני סחב את המזוודה.

11. שכחתי את כתובתו.

בדוגמות 10 ו-11 לא מתוארת פעולה נקודתית או פעולה חסומה, והמושא על כן אינו מושפע ממנה.

12. הסרט עניין את יוסי מאוד.

13. הבגד הלם את רותי.

14. ההחלטה נגדה את השקפותיו.

בדוגמות 12–14 אין פעולה דינמית, נקודתית או חסומה אלא פועל המציין מצב, וגם הנושא והמושא אינם אגנט ופציינט מובהקים. כיוצא בזה:

15. יוסי ראה את הסרט. לעומת: יוסי ראה את הפורץ.

במבע השני המושא עשוי להיות בר־היפגעות (יוסי היה עד ראייה, ויכול לגרום להרשעתו של הפורץ), לכן ניתן לפרש את מידת הטרנזיטיביות בו כגדולה יותר. בשוליה המעורפלים או מחוץ לגבולותיה של קטגוריית הטרנזיטיביות מצויות הדוגמות שלהלן:

מבנים עם "פעלים אדורביאליים":

16. הוא הפליא בו מכותיו.

17. הוא הישיר אליו מבטו.

מבנים עם "פעלים אספקטואליים":

18. הוא התחיל את ההצגה. (הצורה התקנית: התחיל ב-).

19. הוא המשיך את השיעור. (הצורה התקנית: המשיך ב-).

20. השר סיים את נאומו.

יחידות פועליות מורכבות עם פועל בדרגות שונות של התרוקנות סמנטית ומשלים פרדיקטיבי המחזיק את התוכן הלקסיקלי של הפעולה:

21. "הנערה ספגה הקנטות והשפלות" (הארץ, 12.10.99).

22. "ואילו במחוזות גרמניה המזרחית קצרה התוכנית הצלחה" (הארץ, 12.10.99)

ישות עצמאית שקיומה אינו תלוי באירוע, אך היא מושפעת מן הפעולה המתבצעת כלפיה (affected object), ובין מושא פנימי שאינו מייצג ארגומנט (או משתתף) בפרדיקציה ומציין את המשלים הפרדיקטיבי של הצורה הפועלית הגרודה (הרכיב הנקסלי של הפועל), חסרת התוכן הלקסיקלי. למשל, בצירוף עשה רושם, או בצירופים הפרונומסטים לעיל, פספס פסים, שיבץ משבצות ועיגל עיגולים.

23. "ותקע בשטיין מבט מאיים" (א' קרת, צנורות, תל-אביב 2000, עמ' 16).
 24. "תפס עצמאות זה [...] בחייאת גידי, לא תדפוק לו תלונה?" (י' שמעוני, חדר, עמ' 149).

ההגבלות על פסיביזציה, על יידוע המשלים או על סיתומו, על מיקודו (באמצעות גלגול מקדים, כגון במבנה ייחודי), על פרונומינליזציה שלו ועל הגדרתו מעידות שהמבנים בדוגמות 16–24 רחוקים ממרכזו הקטגוריה ולמעשה מצויים מעבר לגבולותיה.

להלן דוגמות למבנים פסבדו-טרנזיטיביים, שיש בהם התמשאות של מתארים ומשלימים עקיפים ליד פעלים חד-מקומיים, המציינים אירוע מתמשך, אירוע דינמי לא-נקודתי או מצב (בדרך כלל מצב רוחני-נפשי):²²

25. הלכנו את דיונגוף.
 26. רוקדים עצמאות.
 27. טוס אל על.
 28. תחשוב נייד (פרסומת למחשב נייד).
 29. מדברים שלום (כותרת בעיתון בימי תחילת שיחות השלום עם הפלשתינים).
 בעברית המקראית: "כִּי לֹא שָׁלוֹם יִדְבְּרוּ וְעַל רִגְעֵי-אָרֶץ דְּבַרִי מְרַמֵּת יִחְשְׁבוּן" (תהלים לה, כ).
 30. א. אני כואב את אוכדנו עד היום.
 ב. לכאוב אותך ושוב להתאהב (בשיר).
 בדוגמה 30 לעיל, הנושא המתנסה (המתואר בדרך כלל בעברית בצורה דטיבית, כגון: כואב לי, קר לי, משעמם לי) נתפס מבחינה קוגניטיבית כנושא אגנטי. דוגמות להתמשאות בהשפעת האנגלית:

31. לסרב פקודה (בלשון התקנית: לסרב למלא פקודה).
 32. לנצח את התחרות (בלשון התקנית: לנצח בתחרות).
 להלן דוגמות למבנים בעלי פעלים חד-מקומיים, המציינים יחסים דו-כיווניים בין מכל למוכל מהשדה הסמנטי של מילוי, זליגה, נטיפה ושריזה, שבהם מתאר אדוורביאלי מועלה לעמדת נושא:

33. הפרחים נוטפים צוף (=צוף נוטף מהפרחים).
 34. התקרה דלפה מים (=מים דלפו מהתקרה).
 35. הנהר שרץ תנינים (=תנינים שרצו בנהר).

22. עיינו בורוכובסקי, תשנ"ח. חלק ניכר מהם תרגומי שאילה מאנגלית.

36. ענינו זלגו דמעוּת (=דמעוּת זלגו מעיניו).
 37. המקום רחש חיים (=חיים רחשו במקום).
 38. החנויות המו קונים (=קונים המו בחנויות).

כיוצא בזה בלשון המקרא :

”כִּי־מָלֵא כְבוֹד־ה' אֶת־בַּיִת הָאֱלֹהִים” (דברי הימים ב ה, יד).
 ”וְהָיָה בְיוֹם הַהוּא יִטְפוּ הַהָרִים עָסִיס וְהַגְּבְעוֹת תִּלְכְּנָה חֶלֶב וְכָל־אֲפִיקֵי יְהוּדָה
 יִלְכוּ מַיִם” (יואל ד, יח).
 ”עֲטַרְתָּ שָׁנַת טוֹבָתְךָ וּמַעֲגָלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשָׁן” (תהלים סה, יב).
 ”וְתִרְדְּנָה עֵינַיִנו דְּמָעָה וְעַפְעַפֵּינוּ יָדְלוּ מַיִם” (ירמיהו ט, יז).

הנושא במבנים מדגם זה אינו נושא אגנטי וגם לא נושא מתנסה אמתי, המשלים (ביחסת האקוזטיב) אינו מושא סמנטי אמתי והפועל אינו פועל טרנזיטיבי מובהק. מקרים אלה מקבילים במשמעותם למבנים לא־טרנזיטיביים בעלי צורות בינוני סביל ומשלים. למשל, ”הבית היה שטוף שמש”, ”האווירה הייתה רוויית מתח”, ”החדר היה אפוף מסתורין”. בצורות אלה ממלא הפועל תפקיד תוארי. הוא מתאר את מצב המאוזכר, ותוספת המשלים מייחדת אותו, מגדירה מאיזו בחינה מצבו כזה, בדומה למבני ה”תְּמִיז” בהרכבי תואר, כגון ”(ילדה) אדומת שיער”.²³ מבחינה קוגניטיבית משקפת עריכה תחבירית זו תפיסה הוליסטית של האירוע, דהיינו ראיית האירוע מנקודת ראייה של השלם, כלומר מבחינת המכל ולא המוכל (בעריכה התחבירית המקבילה, למשל, ”תנינים שרצו בנהר”, האירוע מתואר מהיבט פרטיטיבי). מבנים אלה אפשר אף להבין כתולדה של שימוש מטונימי בלשון, דהיינו תיאור הרפרנט על ידי תכונה מייצגת שלו.²⁴

העריכה התחבירית הפסבדו־טרנזיטיבית משקפת אפוא מסגרת מבנית (construction frame) קוגניטיבית של אירוע דינמי ממוקד וישיר. במסגרת מבנית זו מוקרנות תכונות מן המבנה הטרנזיטיבי האבטיפוסי של אגנט-פועל דינמי-פציינט, על מצבים שאינם טרנזיטיביים במהותם. ההתמשאות במבנים הפסבדו־טרנזיטיביים משקפת המשגה של אירוע כמבנה בעל שני משתתפים – הנושא מומשג כאגנטי, והפעולה כפעולה דינמית, נקודתית ומוגמרת, הגורמת להשפעה ישירה וטוטלית על המושא.

23. גלינרט (1989, עמ' 166) מתאר את המשלים במבנה הפסבדו־טרנזיטיבי לעיל object of specification; השוו גם טאובה, 1997, עמ' 83. יחסת אקוזטיב במבנים המביעים אפוזיציה בין חלק לשלם (כאן בין מוכל למכל) מצויה גם ביוונית ובלטינית. נקודת ראייה דומה מובעת בהרכבי שייכות מהטיפוס הנקרא בסנסקריט bahuvrīhi (למשל red-haired girl).
 24. ראו להלן על תפקיד המטפוריזציה (או המטונימיזציה) בהרחבת תחולתם של דגמים תחביריים שאינם ממלאים את התנאים הטיפוסיים של הקטגוריה.

זאת ועוד, מבנים פסבדו-טרנזיטיביים אלה אינם מבנים סדירים וצפויים מראש בלשון, והתממשותם בדיבור תלויה בהרגלים אידיומטיים. גם עובדה זו יש בה כדי להעיד על מעמדם כחברים סוטים, המצויים בשולי הקטגוריה או אף מעבר לה.

4.2.1 השוואה בין לשונות עשויה לאשש את מודל האבטיפוסים בתיאור קטגוריית הטרנזיטיביות. נבחן, למשל, שלוש לשונות שיש בהן תבנית טרנזיטיבית של אגנט-פועל-פציינט. לשון א ולשון ב מייצגות שני קצוות ולשון ג מייצגת מקרה ביניים. בלשון א התרחבה תחולתו של המבנה ובלשון ב היא כוללת רק את המקרים הקרובים לאבטיפוס. לכל המקרים בלשון ב צפוי שיהיה תרגום למבנה תחבירי מקביל בלשון א, אך לא להפך. חוסר ההקבלה בין שתי הלשונות א ו-ב אינו מקרי. על פי תורת האבטיפוסים, רק לחברים השוליים בלשון א לא יהיה תרגום מקביל בלשון ב. שתי לשונות המדגימות יפה את שני הקצוות בקטגוריית הטרנזיטיביות הן האנגלית (לשון א), שבה התרחבה תחולת הקטגוריה, והגרמנית (לשון ב), שבה המבנה מוגבל למקרים האבטיפוסיים, הקרובים למרכז הקטגוריה,²⁵ ואילו העברית מייצגת את מקרה הביניים (לשון ג).

א. האנגלית מאפשרת לקדם את המתנסה באירוע או במצב נפשי-רוחני כנושא המשפט הטרנזיטיבי או כמושא. כנגד זה, הגרמנית אינה מתירה זאת – המתנסה (המושפע מהאירוע) מקודד תמיד בדטיב, והגורם לכך מקודד כנושא. העברית נוהגת לעתים קרובות כמו הגרמנית. למשל: רות מוצאת חן בעיניי – Ruth (NOM) gefällt mir (DAT), וכך גם בלטינית: mihi placet, ואילו באנגלית: Ruth pleases me (רות משביעה את רצוני – משמעות שונה; הנושא אגנטי, מיוחסת לו התכוונות);²⁶ כואבת לי הרגל – Mir tut (DAT) das Fuss (NOM) weh – לעומת²⁷ my foot hurts me.

ב. אם יש בין האגנט לפציינט זיקה כלשהי או שיתוף פעולה ולא יחס אדוורסטיבי, בגרמנית מופיע הפציינט בדטיב ולא באקוזטיב. גם במקרים אלה קרובה העברית לגרמנית, כלומר למימוש תחבירי המתאים להתנהגותו של חבר שולי בקטגוריה.

25. להשוואה בין אנגלית לגרמנית ראו הוקינס, 1986, פרק רביעי, וטיילור, 1995, עמ' 218–220.

26. מילת היחס בעיניי משמשת פעמים הרבה בעברית להצגת המתנסה. טאוברה (1997, עמ' 92) מביאה דוגמות עם פעלים בצורת הסביל, כגון: נראה בעיניי, מאוס בעיניי, פסול בעיניי, חשוד בעיניי, נחשב בעיניי, נתפס בעיניי. והשוו גם לפעלים המביעים התייחסות נפשית-רגשית, שבהם מקודד הנפגע עם ב' היחס (ואילו באנגלית הוא ביחסת האקוזטיב): בגד בו, מעל בו, זלזל בו; טיפל בו, נהג בו וכיו"ב.

27. באנגלית עתיקה ניתן עדיין למצוא שרידים לטרנזיטיביות פרוטוטיפית, למשל ציון המתנסה בדטיב (ולא העמדתו כנושא במבנה כעין טרנזיטיבי). דוגמות לפעלים אפקטיביים בדטיב ראו, למשל, אצל יספרסן, 1894, §§173–180, ויספרסן, 1928, §§208–212.

למשל, הוא עזר לי – He helped me – Er half mir – He – הוא ענה לי – He
 .Er antwortete mir – answered me

ג. בניגוד לאנגלית, בגרמנית כשהאגנט מבצע פעולה על גופו (כלומר האגנט והפציינט אינם שתי ישויות נפרדות), המבנה הטרנזיטיבי בלתי־אפשרי (כך גם בצרפתית ובספרדית). העברית, במקרה זה, משקפת מקרה ביניים; המבנה הכעין טרנזיטיבי אפשרי, אך יש הגבלות על ייצוג איבר הגוף כישות נפרדת. למשל: הוא צחצח שיניים (את השיניים שלו, ?השיניים שהוא צחצח היו... – שני אלה אפשריים רק אם הכוונה לשיניים שאינן חלק אינטגרלי במהותו, כגון לשיניים תותבות) – He brushed his teeth – Er hat sich (DAT) die Zähne geputzt. כיוצא בזה: "אני שוטף ידיים" (?את הידיים שלי), "הרסתי את הגב" (?שלי), "קלקלתי את העיניים" (?שלי). אפשר אף לנקוט כינוי פרונומינלי בדייב פוססיבי להדגשת הקו־רפרנציאליות של הבעלים ואיבר הגוף, תוך הדגשת מושפעותו של הבעלים: "שטפתי לי את הידיים", "הרסתי לי את הגב", "קלקלתי לי את העיניים".

ד. בניגוד לאנגלית, בגרמנית כשהפציינט אינו מושפע או אינו נפגע מפעולת האגנט, בדרך כלל הפועל רפלקסיבי, והפציינט אינו ביחסת האקוזיב (כך גם בצרפתית ובספרדית). העברית דומה לגרמנית; בדרך כלל אנו משתמשים בהתפעל או בנפעל. למשל: אני נזכר בשמו – Ich erinnere mich (ACC) seines (GEN) Namen – I remember his name
 Ich näherte mich (ACC) der (DAT) – התקרבתי לעיר – I approached the city – Stadt

ה. בניגוד לאנגלית, בגרמנית מקבל הפעולה (שאינו נפגע ממנה) לעולם אינו יכול להיות מושא ישיר (כך גם בצרפתית ובספרדית). העברית נוהגת בדרך כלל כמו הגרמנית. למשל: תן לי! – Gib mir! (DAT) – Give me! – הראה לי! – Zeig mir! – Show me! – (DAT)

ו. בניגוד לאנגלית, בגרמנית המושא לעולם בדייב ולא באקוזיב במקרים שבהם הנושא אינו אגנט מובהק (חייזום). העברית מייצגת מקרה ביניים. במקרים רבים היא נוטה לטשטש את קיומו של המושא באמצעות השמטתו או נוטה להשתמש בדייב במקום באקוזיב. כל אלה כדי לציין שאין הפעולה יזומה ואין מכוונת כלפי משתתף כלשהו, וכן כדי לציין אחריות עקיפה של הנושא לתוצאות הפעולה.²⁸ בדוגמות שלהלן הנפגע הוא איבר גוף אדם, שלא רק הוא אלא אף בעליו אינו נתפס כמשתתף אִמְתִי, מכיוון שהפוגע הוא [חִי].²⁹

28. מילית היחס הדטיבית ל־ היא אחד האמצעים להפחתת רמת השתתפותו של נושא־אגנט. על תפקידיה בעברית ראו, למשל, ברמן, 1982.

29. במקרים שבהם יש אגנט [+ חִי] והנפגע הוא איבר גוף, כלומר אינו נפגע אבטיפוסי, בלשונות רבות יש העלאה של בעל האיבר לעמדת מושא ישיר או (מושא) עקיף והאיבר מוזן לעמדת מתאר מקום. למשל: "נישקתי אותה במצח", "בעטתי בו בישבן".

Der Regen schlug ihm (DAT) (?ih) ins Gesicht הכינוי הדטיבי בעברית היא ב" היחס, דהיינו, "הגשם הכה בפניו" (??הגשם הכה אותו בפנים).³⁰ בעברית מנועה גם הצרכת ב" עם כינוי פרונומינלי של רפרנס אנושי, כגון ??הגשם הצליף בו בפנים, אך "הגשם הצליף בפניו". Der Stiel schlug ihm (?ih) ins Gesicht, ובעברית – "הידית פגעה לו בפנים" (הידית פגעה בו בפנים) / "הכדור פגע לו בפנים" (הכדור פגע בו בפנים). השוו: "וַתִּפֹּשֶׁת עַל־רֵאשׁ יוֹנָה וַיִּתְעַלֶּף" (יונה ד, ח; ?הכה את ראש), "נעשה לי ברור יותר ויותר כי אם עומדת התהילה להיות למצב קבוע שלי, זה עלול להרוג אותי. הדבר הזה יכה בי עד מוות" (א' בן־דוד, הארץ, "ספרים", 26.1.00; ?הדבר הזה יכה אותי). הצרכת ב" עם כינוי פרונומינלי אנושי לציון מושא סמנטי נפגע מנועה בעברית, כאשר הנושא אינו אגנטי, מכיוון שכוונה אפשר לייחס רק לבעל רצון ותודעה, כלומר, למי שמשתייך לקטגוריה "אנוש".³¹

כאשר הנושא אינו אגנטי והמושא אינו פציינט (נפגע) אמתי אלא במעמד של מתנסה באירוע גם בעברית ההצרכה דטיבית (בכינוי עם ל" היחס). למשל: Der Rauch biss mir (?mich) (DAT) in die Augen (אותי), כיוצא בזה: "הטיפות דגדגו לי באף", "הכד שפשף לי בצוואר", "הגומי מושך לי בשיער". בדוגמות אלה גם הפועל אינו פעולתי (אלא מציין מצב). על פי תורת האבטיפוסים המשמעות (של מילים או של פסוקים) היא מבנה קוגניטיבי המעוגן בתבניות של ידע העולם והאמונות עליו, ובמילים אחרות – המשמעות היא חלק מתבנית גשטלטיסטית התנסותית. על דרך זו ניתן לומר כי הטרנזיטיביות היא תכונה הוליסטית של הפסוק (ולא של הפריטים הלקסיקליים המצויים בו), ושל אופן היערכותה של ההתנסות בעולם (כפי שתופסים אותה הדוברים), שעריכתו התחברית של הפסוק מייצגת אותה.

4.3 המטפוריזציה היא מן הגורמים העיקריים להרחבת קטגוריות לשוניות. המטפוריזציה גורמת להרחבת תחולתם של דגמים תחבריים הנקרים גם במבנים שאינם מקיימים את כל תכונותיו הסמנטיות והתחבריות של הדגם. המבנה האבטיפוסי מקרין מתכונותיו על מבנים שאינם כוללים את התכונות המובהקות של הדגם. המבנה האבטיפוסי מאפשר לדובר לערוך את המשפט במסגרת מבנית דומה,

30. בניגוד לעברית, ברבות מן השפות ההודו־אירופיות, כגון הגרמנית, הקלטית והשפות הרומאניות המודרניות, התמזגו יחסות ה־locative, instrumental, ablativ בצורת הדטיב.

31. פעלים רבים בעברית בהצרכת ב" "מסומנים" מצד הכוונה. הדבר בולט כשמשווים אותם לבני זוגם המוצרכים. למשל, אחז את הכוס: אחז בכוס (בחזקה), זכר אותו: נזכר בו, הכיר אותו: הכיר בו, ראה אותו: ראה בו (בשני הצמדים האחרונים קיים גם הבדל מילוני שמקורו בין השאר בהבדל בהתכוונות), ראו על כך הלוי, בדפוס.

והשומע, באמצעות נקיטת אסטרטגיה של מטפוריזציה, יכול להפעיל מנגנון פענוח דומה. למשל, במסגרת המבנית הפוסטיבית קיים הדגם האבטיפוסי יש לי + צ"ש [+ מוחשי], אך מומשגות במסגרת מבנית זו גם תבניות עם שמות עצם מופשטים של פועלי תפיסה ורגש, בקשה, רצון ויכולת, וכן שמות של פרדיקטים מודליים ודאוניטים, ושמות המציינים מיקום. תבניות אלה הן צורות מורכבות (פריפרסטיות) של צורות פשוטות עם פרדיקט פועלי או תוארי. למשל: יש לי אמונה (//אני מאמין), יש לי חשש (//אני חושש מ/מפני), יש לי הרגשה (//אני מרגיש), יש לי היסוסים (//אני מהסס), יש לי ביטחון (//אני בטוח), יש לי בלבול (//אני מבולבל), יש לי סלידה מ- (//אני סולד מ-), יש לי בקשה (//אני מבקש מ-), יש לי רצון (//אני רוצה), יש לי תקווה (//אני מקווה), יש לי שאיפה (//אני שואף ל-), יש לי ציפייה (//אני מצפה ל-), יש לי יכולת / יש לי אפשרות (//אני יכול), יש לי צורך (//אני צריך), יש לי מחויבות (//אני חייב/מחויב), יש לי קרבה (//אני קרוב ל- / מקורב ל-).

במסגרת מבנית זו מצויות אף תבניות עם שמות פרדיקטיבים המציינים פעולה. למשל: "יש לי נסיעה ארוכה", "יש לי טיפול בבוקר", "יש לי מחר אימון", "יש לי בדיקה בשבוע הבא", "יש לי היום עבודה קשה", "יש לי עזרה בבית", "יש לי פיצוץ בצנרת", "יש לנו היום ביקור חשוב", "הייתה לי שיחה רצינית איתו".

המבנה הפוסטיבי האבטיפוסי מקרין מתכונותיו על השם הפרדיקטיבי (המממש את לקסמת הפועל או התואר), והוא נתפס כישות עצמאית. מבנה זה הוא אמצעי לנטרול יחסים בפרדיקציה, והוא משרת את הפונקציה הפרגמטית של הדגשת התכונה המופשטת של המצב או הפעולה, במקום ציון קונקרטי של ההימצאות במצב או אפיון הפעולה מצד היבטיה השונים (התרחשותה בזמן ובחלל, אפיון האגנט והפציינט, מידת מכוונותה ועוד). למשל, "יש לי טיפול בבוקר" עשוי להתפרש כצורת סתמי: "מטפלים בי" או "אני מטפל באחרים".

5. סיכום

ראינו כי במציאות אין הבחנה חד־משמעית בין דברים. הניסוי של לייבוב (1973) הוכיח כי מצד הדנוטציה ספלים יכולים להתמזג בקעריות. לא כן הקידוד הלשוני: הפריטים הלקסיקליים ספל וקערית אינם מתמזגים זה בזה, אלא הם שני פריטים נבדלים בלקסיקון הרוחני. בשעת הדיבור הדובר חייב לבחור באופן חד־משמעי בין שני הפריטים המילוניים. דוגמה אחרת לכך היא העבר הדקדוקי. במציאות נמצא העבר ברצף אחד עם ההווה, אולם דובר הלשון חייב לבחור באופן חותך בין זמן עבר ללא־עבר. נוכל לנסח זאת כך: היסודות הלקסיקליים והתחביריים כופים על המשתמש בלשון קידוד דיגיטלי, כלומר קידוד בדרך בינרית (מסוג של כן או לא), במקום קידוד אנלוגי, המשקף את ההתנסות במציאות, שגבולותיה אינם מוגדרים בצורה חותכת, אלא משתרעים על פני רצף מדורג.

קיצורים ביבליוגרפיים

- Aristotle, *Metaphysics*, tran. H. Tredennick, London = מטפיסיקה, אריסטו, 1933
- בורוכובסקי, תשנ"ח = א' בורוכובסקי, "שרים עצמאות" – מהשלמה עקיפה להשלמה ישירה", *בלשנות עברית* 43 (תשנ"ח), עמ' 15–28
- M. Bierwisch, "Some Semantic Universals of German = בירוויש, 1967 = Adjectivals", *Foundations of Language* 3 (1967), pp. 1–36
- בלאו, תשי"ז = י' בלאו, "בינוני פעול בהוראה אקטיבית", *לשונו יח (תשי"ז)*, עמ' 67–80
- L. Bloomfield, *Language*, London 1933 = בלומפילד, 1933
- B. Berlin and P. Kay, *Basic Color Terms: Their = ברלין וקיי, 1969 = Universality and Evolution*, Berkley 1969
- R. Berman, "Dative Marking of the Affectee Role: Data = ברמן, 1982 = from Modern Hebrew", *Hebrew Annual Review* 6 (1982), pp. 35–59
- T. Givón, *Syntax: A Functional-Typological Introduction*, = גבעון, 1990 = vol. 2, Amsterdam 1990
- R. A. Geiger and B. Rudzka-Ostyn = גייגר ורודזקה-אוסטין, 1993 = (eds.), *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, Berlin 1993
- L. Glinert, *The Grammar of Modern Hebrew*, Cambridge = גלינרט, 1989 = 1989
- D. Geeraerts, "Cognitive Restrictions on the Structure of = גררטס, 1985 = Semantic Change", in J. Fisiak (ed.), *Historical Semantics*, Berlin 1985, pp. 127–153
- F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*³, Paris = דה סוסיר, 1964 = 1964
- דורון, תש"ס = ע' דורון, "הבינוני הסביל", *בלשנות עברית* 47 (תש"ס), עמ' 39–62
- R. M. W. Dixon, *A New Approach to English Grammar on = דיקסון, 1991 = Semantic Principles*, Oxford 1991
- P. J. Hopper and S. A. Thompson, "Transitivity in = הופר ותומפסון, 1980 = Grammar and Discourse", *Language* 56 (1980), pp. 251–297
- P. J. Hopper and S. A. Thompson, "The Discourse = הופר ותומפסון, 1984 = Basis for Lexical Categories in Universal Grammar", *Language* 60 (1984), pp. 703–752

- C. F. Hockett, *A Course in Modern Linguistics*, New York = 1958, הוקט, 1958
- J. A. Hawkins, *A Comparative Typology of English and German: Unifying the Contrasts*, London–Sydney 1986, הוקינס, 1986
- הלוי, תשנ"ט = ר' הלוי, בין התחביר ללקסיקון – ההצטרפות המוגבלת בעברית בת ימינו, ירושלים תשנ"ט
- הלוי, בדפוס = ר' הלוי, "פעלים טרנזיטיביים בעברית בעלי שתי צורות השלמה: ישירה ולא־ישירה עם ב' היחס" (בדפוס)
- A. Wierzbicka, *Lexicography and Conceptual Analysis*, = 1985, וייז'ביצקה, Ann Arbor 1985
- ויטגנשטיין, תשנ"ה = ל' ויטגנשטיין, חקירות פילוסופיות, תרגמה ע' מרגלית, ירושלים תשנ"ה
- N. Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, = 1965, חומסקי, Cambridge, Mass. 1965
- N. Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*, New York 1986, חומסקי, 1986
- טאובה, 1997 = ד' טאובה, המבנה הסביל ושימושו בעברית בת־ימינו, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1997
- J. R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*², Oxford 1995, טיילור, 1995
- O. Jespersen, *Progress in Language, with Special Reference to English*, London 1894, יספרסן, 1894
- O. Jespersen, *A Modern English Grammar*, 3, London–Copenhagen 1928, יספרסן, 1928
- כוזר, 1996 = ר' כוזר, "למה מפלצות נמשכות לאבטיפוסים", דברי המפגש השנתי השנים־עשר של חברי החוג הישראלי של החברה האירופית לבלשנות, תל־אביב 1996, עמ' 69–73
- J. J. Katz and J. A. Fodor, "The Structure of a Semantic Theory", *Language* 39 (1963), pp. 170–210, כץ ופודור, 1963
- J. J. Katz and P. M. Postal, "Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing Them", *Quarterly Progress Report* 70, MIT Research Laboratory of Electronics, Cambridge Mass., 1963, pp. 275–302, כץ ופוסטל, 1963
- J. J. Katz and P. M. Postal, *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions*, Cambridge Mass., 1964, כץ ופוסטל, 1964

- R. Lass, *Phonology: An Introduction to Basic Concepts*, = 1984, לאס,
Cambridge 1984
- W. Labov, "The Boundaries of Words and their = 1973, לייבוב,
Meanings", in C. J. N. Bailey and R. W. Shuy (eds.), *New Ways of
Analyzing Variation in English*, Washington 1973, pp. 340–373
- J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge = 1968, ליונס,
1968
- J. Lyons, *Semantics*, 2 vols., Cambridge 1977 = 1977, ליונס,
- G. Lakoff, "Linguistic Gestalts", *Proceedings of the = 1977, לייקוף,
Chicago Linguistic Society* 13 (1977), pp. 236–287
- G. Lakoff, "Some Remarks on AI and Linguistics", = 1978, לייקוף,
Cognitive Science 2 (1978), pp. 267–275
- G. Leech, *Semantics*², Middlesex 1981 = 1981, ליץ,
- R. W. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, = 1991, 1987, לנקר,
Stanford, vol. 1: 1987; vol. 2: 1991
- R. Malinovski, "The Dilemma of Contemporary = 1937, מלינובסקי,
Linguistics – Review of M. M. Lewis (1936), *Infant Speech: A
Study of the Beginning of Language*", *Nature* 140 (1937), pp.
172–173
- R. E. Maclaury, "Prototypes Revised", *Annual Review of = 1991, מקלאורי,
Anthropology* 20 (1991), pp. 55–74
- E. A. Nida, *Componential Analysis of Meaning*, The Hague = 1975, נידה,
1975
- D. I. Slobin, "The Origin of Grammatical Encoding of = 1981, סלובין,
Events", in W. Deutsch (ed.), *The Child's Construction of Language*,
London 1981, pp. 185–199
- S. G. Pulman, *Word Meaning and Belief*, London 1983 = 1983, פולמן,
- B. Fraser, "Idioms within a Transformational Grammar", = 1970, פרייזר,
Foundations of Language 6 (1970), pp. 22–42
- S. Tsohatzidis (ed.), *Meanings and Prototypes: Studies = 1990, צוהטיזידס,
in Linguistic Categorization*, London 1990
- R. Corrigan, F. Eckman and M. Noonan (eds.), = 1989, קוריגן ואחרים,
Linguistic Categorization, Amsterdam 1989
- G. Kleiber, *La sémantique du prototype: Catégories et sens = 1990, קלייבר,
lexical*, Paris 1990

- R. M. Kempson, *Semantic Theory*, Cambridge 1977 = 1977 קמפסון,
 D. A. Cruse, *Lexical Semantics*, Cambridge 1986 = 1986 קרוז,
 R. H. Robins, *General Linguistics: An Introductory Survey*, = 1964 רובינס,
 London 1964
 רוזן, תשט"ז = ח"ב רוזן, "הפועל בעברית הישראלית", לשוננו כ (תשט"ז), עמ'
 148-139
 E. Rosch, "Natural Categories", *Cognitive Psychology* 4 = 1973 רוש,
 (1973), pp. 328-350
 E. Rosch and C. B. Mervis, "Family Resemblances: = 1975 רוש ומרוויס,
 Studies in the Internal Structure of Categories", *Cognitive Psychology*
 7 (1975), pp. 573-605
 I. M. Schlesinger, "Semantic Assimilation in the = 1981 שלזינגר,
 Development of Relational Categories", in W. Deutsch (ed.), *The*
Child's Construction of Language, London 1981, pp. 223-243